

Sobre el món, Europa, Espanya i els Països Catalans. Nou tesis gens originals, amb corol·lari elemental

Joan-Francesc Mira i Casterà

Resum

L'estat vetlla per l'espai de la identitat compartida i de la responsabilitat civil que configuren la pàtria o nació; però si no se'n té, d'estat, calen estructures per evitar la subordinació. El patriotisme-nacionalisme no és *per se* regressiu: pot ser radicalment democràtic. Fer que allò que és propi siga valorat endins, i projectat enfora, és positiu. Cal que no es confonguin, a Europa, els «països sense estat» amb estructures «regionals». Han de fer l'acció de defensa-promoció més intensa en els camps de la cultura, l'educació i la comunicació (àrees en què el nacionalisme d'estat busca projectar la seua especificitat nacional), que són on es juga la continuïtat del propi espai nacional: la independència cultural i simbòlica és imprescindible. Mentre Espanya no sàpiga diferenciar la nació espanyola i les altres nacionalitats de l'Estat espanyol, la ideologia nacional catalana haurà de negar la pròpia espanyolitat. El catalanisme no pot acceptar el «tancament» d'un model d'estat (espanyol) que negui la condició catalana de nació. L'epítet *nacional*, part indispensable de l'entrellat simbòlic, l'ha d'acompanyar una actitud d'«autosuficiència delimitadora»: de no formar part d'estructures nacionals espanyoles i d'assumir la perspectiva d'un independentisme tranquil. I Catalunya, el país més «fort» d'aquest espai històric, cultural, lingüístic i d'interessos, l'interessa contribuir a reforçar nacionalment les parts «febles» de l'espai comú.

Abstract

The State takes care of the space of shared identity and of civil responsibility defined by the fatherland or nation; if it doesn't have a state, structures are need to avoid subordination. Patriotism-nationalism is not per se regressive and outdated; it can be radically democratic. Striving to make what is one's own be valued within, and presented and projec-

ted without, is positive. It is important that in Europe «stateless nations» not be confused with «regional» structures. They have to make the most intense action of defence-promotion in the fields of culture, education and communication (areas in which the nationalism of State seeks to project its won national specificity), where the continuity of one's own national space is at stake: for cultural and symbolic independence is essential. As long as Spain cannot distinguish between the Spanish nation and the other nationalities in Spain, the Catalan national ideology will have to negate its own Spanishness. Catalanism cannot accept the «closing» of a model of (the Spanish) state which fails to acknowledge the existence of the Catalan nation. The epithet national, an indispensable part of the symbolic universe, has to be linked to an attitude of «delimiting self-sufficiency»: of not belonging to Spanish national structures, adopting the perspective of a quiet separatism. And it is in Catalonia's interest, as the «strongest» part of this historical, cultural, linguistic and interest space, to help to nationally strengthen the «weakest» parts of the common space.

1. L'entrada en un nou segle ens ha sorprès en un món sense idees motores, models o projectes col·lectius assumits per grans sectors de la humanitat com a interpretacions del present i visions del futur (de civilitzacions, de les classes, de formes de vida, de món futur compartit: quina és ara la forma del món i del futur?).

Les societats, la gent, viuen en una confusió quotidiana de notícies impacte, de conceptes generals associats a cada fet puntual, de models dispersos: el curs present de la història, per tant, està definit pel terrorisme organitzat a gran escala, pels xocs entre pobles, religions, estats..., per la globalització, les catàstrofes econòmiques, la fam, les multinacionals, l'integrisme, l'èxit de les diverses irracionalitats neosec-tàries...?

Els conceptes categoria clàssics han perdut la seua vàlida referencial: categories com estat nació, racionalitat política, sobirania, socialisme, mercats, etc., no es transformen en models acceptats. Fins i tot el model que se suposa dominant (però ho és en el conjunt del planeta?), l'estat nació dit *liberal*, dubta de la pròpia existència en plenitud, de la seua realitat sobirana.

Els tres grans projectes dels segles XIX i XX han esdevingut problemàtics: el capitalisme amb benestar social, la societat socialista i el nacionalisme clàssic (estat propi, sobirania, supremacia de la nació). Però, en aquest desordre de models, la «societat nacional» o la «vida en nació» no han estat substituïdes per cap altra forma d'organització dels espais territorials i col·lectius.

En el món contemporani, és a dir, en el conjunt de les societats humanes, el «ser això» substancial, la identitat bàsica de grup és encara, i serà previsiblement en el futur, substancialment en el «ser» nacional: l'entitat que defineix per damunt les altres la vida política, moral, cultural, informativa, simbòlica, etc., és encara, i sobretot, nacional (excepte, potser, per determinats fonamentalistes religiosos, tipus «comunitat dels creients», basats en l'oposició fidels/infidels). L'entitat dita *nació* no ha estat subs-

tituïda com a marc central o suprem de la vida de les societats: ni les regions, ni Europa, per exemple, no han assolit un valor definitori equivalent. Fins i tot les grans crisis tenen moral i contingut nacionals: internes com la d'Argentina (reaccions «patriòtiques»), externes/internes com el nou patriotisme nord-americà després de l'11 de setembre, o com l'enfrontament de l'Índia i el Pakistan.

El marc espai nacional continua –i continuarà previsiblement– com a definidor màxim d'identitat (de l'autoreconeixement i l'heteroreconeixement en el món), i com a territori que delimita màximament de la responsabilitat moral, cívica i política. Una prova i expressió d'aquesta realitat és que, a tot arreu, la informació dita *nacional* (de dins de l'Estat, en general), importa molt més que la internacional (en catàstrofes, personatges, cultura –Cela!–, economia, medi ambient, política, escàndols, espectacles, esports...).

Per tant, davant d'aquesta realitat, cal assumir sense escarafalls la vigència efectiva (desitjada o no) del patriotisme o nacionalisme (tant se val: poden ser usats com a sinònims, encara que sovint hom en fa una distinció valorativa a favor d'un terme o de l'altre) com a ideologia democràtica, ètica, inclusiva i «constructiva»: la pàtria o nació és el *locus* definitori d'una societat o poble en el món, l'espai bàsic de la identitat compartida i el marc més significatiu de la responsabilitat civil. Si té estat, l'Estat s'encarrega de la seua preservació com a tal espai. Si no en té, li caldrà alguna estructura equivalent o suficient: altrament, es produeix la dependència, la submissió i la subordinació en termes desiguals.

I aquesta és la condició del món. Un món compost de *nacions*, «unides» o separades. El planeta terra és una ONU, i no es veu com podrà ser cap altra cosa en el futur previsible.

Dit d'una altra manera, o insistint en la mateixa:

2. En els inicis del segle XXI, conceptes, qüestions i conflictes com ara la globalització, les migracions, el poder de les multinacionals, els nous integristes, la barreja de cultures, etc. que constitueixen l'actualitat informativa no han produït cap nova forma o model de vida col·lectiu substitutori de la «forma nacional» heretada dels segles passats. La nació és encara, i serà molt de temps, el marc substancial de les societats humanes.

Per tant, pretendre que conceptes com *identitat*, *patriotisme*, *nacionalisme*, etc. (a pesar dels abusos i aberracions que, com tot concepte sociològic, han pogut produir) són regressius, superats i negatius, és negar la realitat de la història immediata, del present i, quasi certament, del futur. Cal reforçar, com a ideologia i com a projecte, un

model de patriotisme-nacionalisme radicalment democràtic, garantia d'heterogeneïtats internes i component ètic de la ciutadania; un patriotisme civil, moral i promotor de la responsabilitat sobre el propi país i poble, territori i cultura, patrimoni, benestar comú i llibertat.

Perquè *pàtria* i *nació*, *patriotisme* i *nacionalisme* són termes i conceptes amb tradició democràtica i alliberadora, i d'aquesta manera han de ser mantinguts, depurats i aplicats a l'acció política, civil i cultural.

3. En el món dels intercanvis globals, de la circulació universal de modes, formes de vida, llengües (una sobretot, és clar: l'anglès), indumentària, begudes, música, cinema, etc.—és a dir, en el context d'una hipotètica tendència a la uniformitat i a la indiferenciació—, és necessari, justament, mantenir el valor de la diferència. La humanitat no guanya res anant cap a un espai cultural progressivament homogeni: la pèrdua de la varietat de les «espècies culturals» és una pèrdua absoluta tan destructora com la desaparició de les espècies naturals. El manteniment de la diferència—conscient i visible per a «nosaltres», perceptible per als «altres»— no és tancament i regressió, sinó obertura i aportació. Els intercanvis i l'anomenat *mestissatge* no haurien de ser entesos com a processos de dissolució de les cultures en un sol magma universal indefinit (fet potser de productes de Hollywood i «músiques ètniques»), sinó com la forma actual (i de sempre!) d'evolució i transformació de les cultures. El rebuig de l'essencialisme no vol dir l'acceptació de la inexistència o del suïcidi.

Per tant, és positiu, moralment i com a valor d'aplicació universal, l'esforç preservador de l'especificitat nacional: fer que allò que és distintiu i propi (del folklore a la literatura, la natura, la història o els menjars) siga conscientment valorat i percebut endins, i presentat i projectat enfora. El patriotisme ha de ser, també o sobretot, la preservació i projecció d'un patrimoni, posant-lo a disposició de tothom, començant pels seus «posseïdors» històrics, i augmentant-lo amb incorporacions i aportacions no substitutòries ni destructives (pensem en l'arquitectura, com a exemple i emblema).

4. Europa, o més exactament la Unió Europea, s'ha construït i es continua construint com un espai supranacional, un espai fet de nacions, no anul·lador de les nacions. De les nacions estat, és clar, fins ara i previsiblement. L'«Europa de les pàtries» (que deia De Gaulle, i pensa tothom), l'Europa dels mercaders i l'Europa de les institucions de Brussel·les difícilment esdevindrà l'«Europa dels pobles», si entenem els *pobles* com a realitats independents dels estats constituïts. L'europeisme és un va-

lor i un projecte que ha de ser aprofundit fins a les darreres conseqüències democràtiques: és un projecte superior al dels antics estats tancats i en conflicte, és el fonament d'una desitjable identitat europea comuna (que encara tardarà molt, si hi arriba, a ser equivalent a un sol espai d'identitat de caràcter nacional), però institucionalment i ideològicament no es proposa reconèixer i acollir com a tals els pobles sense estat: bascos, escocesos, flamencs, bretons, catalans, etc., són encara «matèria interna» dels estats respectius, no matèria europea. És il·lusori pensar que l'«Europa de les regions» és el substitut o equivalent d'aquest reconeixement.

Per tant, la intensitat europeïsta dels pobles sense estat de la Unió Europea no els ha de fer imaginar que Europa, com a organització «superior», és la solució dels seus antics conflictes amb els estats respectius. Per als nacionalismes culturals i polítics d'aquests països sense estat és un error integrar-se a les estructures «regionals» més o menys institucionalitzades i confondre-s'hi, i no presentar-se justament com a defensors de nacions de ple dret (no reconegut, però dret). Les relacions orgàniques o polítiques, per exemple, de Catalunya amb el Piemont o amb Baden-Württemberg no són institucionalment —i, per tant, visiblement— diferents de les que hi tindria Extremadura: són acceptades només com de regió a regió. Hauria d'existir, i no existeix, una «associació» de pressió conjunta —seriosa, i amb el màxim nivell i la màxima visibilitat— de les nacions sense estat de la Unió Europea (és difícil, sobretot per l'heterogeneïtat política dels diferents «nacionalismes», alguns ben poc presentables), amb el resultat que ara com ara aquestes nacions són gairebé invisibles en termes europeus. Cal plantejar una «qüestió de les nacionalitats» dins de la Unió Europea, però els nacionalismes la plantegen només dins dels estats respectius.

5. En el procés de construcció institucional de la Unió Europea, i de cessió o delegació de sobirania dels estats membres, la independència i sobirania clàssiques (reals i simbòliques) dels mateixos estats es fonamenten cada vegada menys sobre els seus atributs històrics, com ara fronteres policopliques, moneda i finances, relacions exteriors rigorosament autònomes o exèrcits nacionals. Hi ha, tanmateix, un conjunt d'atributs i de camps d'acció política que es mantenen com a específics dels estats, i entre aquests, en primer lloc, els camps de la cultura, l'educació i la llengua, els espais i mitjans de comunicació de masses, i l'entrellat simbòlic específic (dels esports als personatges públics coneguts, de les «festes nacionals» a la «comunitat moral» i d'interessos). Possiblement, aquests atributs i camps d'acció politicoideològica tindran una creixent importància relativa: és, sobretot, en els camps de la cultura, l'educació i la comunicació on cada estat membre de la Unió Europea buscarà pre-

servar i projectar la seua especificitat nacional, i on funcionarà a ple rendiment l'habitual i històric nacionalisme d'estat.

Per tant, és també en aquests camps on els pobles sense estat (els seus moviments socials, culturals i polítics, les seues institucions d'autogovern, etc.) han de dur endavant una acció ideològica i de defensa-promoció més intensa. Acceptar com a propi el marc cultural, educatiu i lingüístic de l'estat és, per aquestes nacions, acceptar la pròpia inexistència, o una existència parcial, subalterna i subordinada. La llengua, la cultura, la comunicació, la definició simbòlica en termes propis són els camps on es juga la continuïtat (la visibilitat conscient, endins i enfora) del propi espai nacional. I tot esforç en aquest terreny ha de ser, com a mínim, tan decidit i clar i «sense complexos» com el que fan els mateixos estats. Si la independència política no és ara com ara possible, la independència cultural i simbòlica és del tot imprescindible.

6. La història d'Espanya, passada i recent, és la història de la construcció d'un estat nació: insuficient en termes d'homogeneïtat aconseguida, però extremament eficaç en termes de projecció del model sobre els diferents pobles que el componen. Precisament, la identificació entre espai de l'estat i espai de la nació és la causa que ha fet possible la no-definició d'una nació espanyola diferent de l'Estat espanyol: si Espanya-nació no és l'actual Espanya-estat, què és? Quina és —o seria— la «nació espanyola» que *no* inclou —o no inclouria— les nacions basca, catalana, etc.? El «problema d'Espanya» és saber «què queda d'Espanya» de les anomenades *nacionalitats*, substancialment la basca i la catalana: tot i ser part de l'Estat espanyol (encara, o indefinidament) no són part de la nació espanyola. Això, que no ha estat encara definit, provoca incertesa, pànic, i la sensació que els «nacionalismes perifèrics» pretenen destruir, disminuir o arrancar trossos de la *pròpia* nació. Els problemes de concepte no són nominals, són substancials, i expliquen les actituds ideològiques i polítiques que se'n deriven. És del tot irreal mantenir l'axioma (des dels Països Catalans, Euskadi o Galícia) que «Espanya no és una nació»: perquè Espanya sí que és una nació, i el problema és definir-ne els límits.

Per tant, qüestió de noms: com fer que Espanya accepti que és *una* nació entre les diverses nacions de l'Estat espanyol?

És molt difícil proposar, des del nacionalisme català, basc, etc., un projecte de re-definició multinacional de l'Estat espanyol mentre no hi haja una definició de *quines* són o serien aquestes nacions. La ideologia nacional catalana, per exemple, hauria de reclamar a la ideologia nacional espanyola (als ideòlegs, evidentment: polítics o intel·lectuals) una autodefinició en termes propis i no incloents. Però no ho fa, i men-

tre la nació espanyola no incloga les nacionalitats també espanyoles, el problema és insoluble. La ideologia nacional catalana (no ens espantem: totes les nacions tenen una ideologia!) hauria de reafirmar la negació de la pròpia espanyolitat en termes nacionals, fins i tot quan el nacionalisme majoritari català accepti la inclusió en un estat espanyol.

7. Continuació i complement de l'anterior: el «nou nacionalisme» espanyol és nacionalisme espanyol, però no és nou. En tot cas, en els darrers anys la política dels grans partits (en primer lloc, del PP en el Govern, però també del PSOE seguint la seua pròpia tradició) té, en aquest camp, l'objectiu de «tancar la qüestió», sobre la base dita constitucional (vegeu l'article 2). És a dir, sobre el concepte de la identitat conceptual entre Estat espanyol i nació espanyola, del reforçament de la seua estructura centrípeta (territorial, cultural, política, etc.) i de la limitació rigorosa i final de les reivindicacions dites autonòmiques, nacionalistes o perifèriques. L'anomenat *nacionalisme constitucional* té com a fonament i projecte la supremacia inalterable de la nació espanyola, la seua consubstancialitat amb l'estat i la subordinació conceptual, valorativa i política de les nacionalitats, necessàriament concebudes d'ordre inferior i secundari.

Per tant, qualsevol projecte, des d'aquestes «nacionalitats i regions» estructuralment subordinades, que es proposi o accepti el tancament del model d'estat —autonòmic, federal, o «federal asimètric»—, inevitablement està proposant o acceptant la continuïtat de la subordinació. Si el catalanisme —o el basquisme o el galleguisme— accepta per al seu país la condició de país-part dins d'un país-tot, de país subordinat i dependent, de país inferior (inferior a Espanya, dependent d'Espanya), serà coherent proposar un model de dependència assumible. Però si la nacionalitat (catalana, per exemple), és a dir, el seu nacionalisme, reivindica la pròpia condició de nació, no pot acceptar el tancament d'un model d'estat (espanyol) incompatible amb aquesta condició. En l'horitzó d'aquesta reivindicació, les opcions han de restar obertes, i cal afirmar permanentment i tranquil·lament el projecte d'«anar més enllà» (que posa tan nerviós el nacionalisme espanyol, històric o «constitucional». Quan diguen, doncs: «sempre estareu demanant més?», cal contestar: «sí»).

8. Si, per al quart de segle passat i per al segle que ha començat ja, el projecte històric i nacional de Catalunya era un «encaix» acceptable dins d'un estat espanyol (estat nació) relativament descentralitzat i condescendent —és a dir, si el projecte era trobar un lloc no del tot incòmode dins de l'«Espanya de les autonomies»—, cal dir

que l'èxit ha estat considerable, i els avanços pareixen importants i consolidats: Catalunya com a regió autònoma d'Espanya funciona satisfactòriament. Però el catalanisme—com a hipotètic bloc nacional, o els diferents catalanismes polítics, ideològics i culturals... ja que l'econòmic és inexistent— ha de decidir si una «autonomia regional suficient» és també el projecte per al futur, o si cal assumir ja una altra perspectiva que no impliqui l'acceptació indefinida de la dependència. Si «Catalunya és una nació» és més que una afirmació retòrica, ha de tenir conseqüències efectives: si és una nació no és també una altra nació *ni part* d'una altra; i el seu centre moral, cultural i polític és en si mateixa i no fora. Catalunya ja no té (si és que mai l'ha tinguda, fora de la pròpia fantasia) una «missió espanyola»: ni reformar ni modernitzar Espanya. Entre altres coses perquè Espanya ni ho accepta ni l'interessa: es reforma sola i s'ha modernitzat sola. La il·lusió de Catalunya (des de Prat de la Riba, o des d'abans) de veure's com a «capdavantera d'Espanya» és més il·lusió que mai. I, a més a més, suposa la pròpia dependència mental, cultural i moral, compensada amb el mite de la «superioritat».

Per tant, l'aplicació de l'epítet *nacional* allà on és possible aplicar-lo i s'aplica (Museu Nacional, «la ràdio nacional», etc.), i allà on hauria d'aplicar-se per tal de generalitzar i normalitzar un entrellat simbòlic (per què el Govern de la Generalitat, per exemple, no és «el Govern de la nació»...?) ha d'anar acompanyada d'una ideologia i d'unes actituds d'«autosuficiència delimitadora», i de des-lligament i no-dependència: no necessitar ser *també* espanyols, no definir-se com a part, secció o membres d'estructures nacionals espanyoles. Pensar-se en termes de nació, i no de regió autònoma (per molt avançada que siga l'autonomia) significa assumir el principi de la pròpia condició de tot, i no de part, és a dir, la perspectiva d'un independentisme tranquil (moral, cívic, organitzatiu, cultural, lingüístic, de «visió», d'informació...) endins i enfora.

9. Els Països Catalans, en tant que aquesta denominació correspon a uns fets i no únicament a un postulat ideològic, són aquell conjunt de territoris, pobles o societats que comparteixen, encara que siga parcialment, una passada catalanitat «ètnica» (val a dir d'origen demogràfic o poblacional), una comunitat històrica anterior a la «unidad de España», i una comunitat lingüística: tant si aquests factors són percebuts com a reals i com a positius per la majoria dels seus habitants com si no. El problema és si aquests *fets* són suficients per constituir una sola comunitat nacional (cultural i, sobretot, política); i si la persistent no-percepció i no-assumpció de tal comunitat per part de la immensa majoria de les poblacions d'aquests països permet

mantenir el concepte i el projecte d'un sol espai nacional comú. Catalunya, certament, és un país, i és un país català. El País Valencià té dificultats per definir-se i funcionar com a país, i moltes més per assumir significativament una catalanitat nacional. De la mateixa manera que, *mutatis mutandis*, en tenen les Illes Balears.

En qualsevol cas, sobretot en el cas del País Valencià —i fins a un cert punt també a les Illes—, només un projecte de definició de país en termes propis, i una fidelitat de país en termes propis, pot suscitar els suports socials necessaris (en forma de valencianisme, o nacionalisme valencià) per aturar o alentir el procés d'absorció definitiva a la nació castellanoespanyola. Un projecte que ha d'anar acompanyat del manteniment de l'espai lingüístic, cultural, històric i d'interessos econòmics i polítics comú amb els altres pobles de llengua catalana i, en primer lloc, amb la mateixa Catalunya. Siga quin siga el contingut atribuït a l'expressió *Països Catalans*, Catalunya serà més sòlidament nació si assumeix aquest espai comú com a propi, i el País Valencià i les Illes tenen en aquest mateix espai l'únic suport efectiu per afirmar-se enfront de l'assimilació i dissolució final en una castellanoespanyolitat indiferenciada.

Per tant, Catalunya, en tant que centre i país més «fort» d'aquest espai històric, cultural, lingüístic i d'interessos, ha de proposar-se, sense restriccions mentals i sense complexos, el seu propi interès nacional, que és donar tot el suport possible —ideològic, polític i, si cal, econòmic— perquè es reforcen nacionalment les parts més «febles» d'aquest espai comú. I al País Valencià, tota reticència, distanciament o indiferència en aquesta matèria només pot conduir a reforçar la dissolució nacional del propi país.

Aquest és el món que ens ha tocat viure, aquesta és la nostra condició concreta en aquest món, i les aplicacions, actituds personals, formes d'acció, posicions polítiques, cíviques i morals que, de tot això, se'n deriven no són difícils de deduir, ni haurien de ser difícils de concretar.

